

LA CRISI DEL 98: EL CONFLICTE COLONIAL I LA GUERRA AMB ELS EEUU

ELS ORÍGENS DEL CONFLICTE

La pau de Zanjón (1878) havia posat fi a la Guerra dels Deu Anys (1868-1878) a Cuba, suposant un gran èxit per la política del règim de La Restauració. El tractat de pau incloïa una sèrie de reformes polítiques i socials que el govern es comprometia a dur a terme a l'illa; la llibertat de comerç, l'abolició de l'esclavitud, el reconeixement dels mateixos drets polítics pels cubans que els peninsulars i, per tant, la possibilitat de participar a la política i tenir representació a les corts, i la participació en el govern de l'illa. Cap d'aquestes reformes es van dur a terme, ja que l'administració colonial de l'illa s'oposava a aquests canvis a causa de la rotunda oposició als mateixos de l'elit econòmica de l'illa, formada pels grans propietaris, els comerciants peninsulars i els negres.

Seguint el model bipartidista peninsular es van formar a l'illa dos grans partits, la **Unión Constitucional**, format sobretot per peninsulars residents a Cuba, conservador i contrari als canvis que proposava la pau de Zanjón, partidaris del manteniment del sistema d'administració colonial previ a la pau, i el **Partido Autonomista**, integrat majoritàriament per cubans i que demanava reformes polítiques i econòmiques.

A partir de 1885, durant el govern llarg de Sagasta, es van introduir algunes reformes, com l'abolició de l'esclavitud, a la vegada que es va proposar un projecte de reforma de l'estatut colonial de l'illa, tot i que no va poder sortir endavant a causa de la forta pressió dels grups econòmics peninsulars de l'illa (especialment la burgesia catalana). Aquesta manca de reformes, lligada a la ineficàcia de l'administració colonial va fer que una part de la població va començar a decantar-se cap a posicions independentistes.

L'any 1891 el govern espanyol (durant el torn dels conservadors, amb Cánovas de president) va decidir elevar les tarifes aranzelàries pels productes importats a l'illa que no procedissin de la Península (l'anomenat Aranzel Cánovas), fruit de la política proteccionista del govern. L'aprovació d'aquest aranzel va provocar la immediata protesta diplomàtica dels EEUU (que compraven prop del 80% de les exportacions cubanes, amb importants interessos econòmics en la mateixa, i que a causa d'aquest aranzel només una petita part dels seus productes arribaven a l'illa malgrat la proximitat geogràfica). El president nord-americà, William McKinley, va amenaçar a Espanya de tancar el seu mercat a productes espanyols si mantenien aquest aranzel, però el més preocupant és que una nova insurrecció a l'illa ara podria comptar amb el suport dels EEUU.

Dos anys més tard, al 1893 un intel·lectual cubà, José Martí, fundava el Partido Revolucionario Cubano, amb l'objectiu d'aconseguir la independència de l'illa. El partit va créixer ràpidament i va aconseguir suport internacional, especialment dels EEUU.

Ja a l'any 1879 s'havia produït un nou intent insurreccional, la Guerra Chiquita, controlada ràpidament per l'exèrcit espanyol al 1880. Davant la manca de reformes, l'any 1895 s'iniciava un aixecament generalitzat a l'illa. El govern de Cánovas va decidir enviar un exèrcit comandat pel general Martínez Campos (artífex de la pau de Zanjón) per tal de pacificar l'illa. El general era partidari de combinar l'acció militar i política per tal de buscar també la conciliació amb els insurrectes.

La incapacitat de Martínez Campos per dominar la situació a l'illa va provocar la seva substitució per un altre general, Valeriano Weyler, partidari de la via militar i d'una fèrria repressió. Per tal de privar als insurrectes del suport dels camperols, Weyler va dividir l'illa en sectors tancats i va ordenar el trasllat forçat de camperols a aldees tancades i aïllades vigilades per l'exèrcit, mentre que les tropes anaven netejant quadrícula rere quadrícula d'insurrectes. La violència dels mètodes de Weyler van aixecar moltes crítiques, sobretot en EEUU, que donava suport polític i econòmic als insurrectes. Això s'afegia a l'esgotament de les tropes espanyoles a l'illa a causa de les malalties tropicals, la mala alimentació i la manca de pertrets, així com l'assassinat de Cánovas al 1897. Tot això va provocar que el govern presidit per Sagasta destituís a Weyler i el substituís per Ramón Blanco, partidari de la negociació, el qual va decretar l'autonomia a Cuba, la introducció del sufragi universal masculí, l'autonomia aranzelària i la igualtat de drets entre peninsulars i cubans. Però era massa tard, els insurrectes

(que comptaven amb un fort suport dels EEUU tant a nivell polític com econòmic i amb armament) es van negar a posar fi a les hostilitats.

Per complicar més la situació, l'any 1896 havia esclatat també a les Filipines un moviment insurreccional. Amb escassa presència militar i civil espanyola a les illes Filipines i amb uns interessos comercials menors i davant les dificultats del general Polavieja per dominar la situació a l'illa, el govern liberal va optar per negociar amb els insurrectes, aconseguint la pacificació momentània de l'illa. Però els interessos expansionistes dels EEUU (en plena època de l'imperialisme) es fixaven en dos punts, el Carib i el Pacífic, entrant en conflicte amb els interessos d'Espanya, arribant inclús a fer ofertes de compra de l'illa a Espanya.

LES CAUSES DEL CONFLICTE

- **IMPERIALISME:** La doctrina política imperant al període històric de finals del segle XIX estipula que un país ha de tenir colònies per ser important i s'ha d'expandir per tal de controlar els recursos necessaris per l'estat i per mantenir oberts nous mercats. A partir de la meitat del segle XIX les grans potències iniciaran una carrera militar per expandir els seus territoris per Àfrica i Àsia amb l'objectiu de crear grans imperis colonials. Gran Bretanya, França, EEUU, Alemanya, Rússia, Itàlia o Japó es llançaran a conquerir territoris. Però Espanya no pot expandir-se, no té prou capacitat militar, esgotada per les successives guerres civils, ni econòmica, ni industrial ni demogràfica. Només li queden les restes del seu Imperi del s. XVI-XVII (Cuba, Puerto Rico, les Filipines, algunes illes al Pacífic, les Illes Canàries i algunes posicions a Àfrica). Espanya ja no és una potència i altres estats en expansió volen fer-se amb el control d'aquestes últimes colònies, fet que portarà a topades amb altres potències, com la crisi de 1885 entre Espanya i Alemanya per les illes Carolines.
- **NACIONALISME:** Ideologia que es va desenvolupant en paral·lel a l'imperialisme i l'alimenta (superioritat d'un estat sobre els altres) que a partir de l'últim terç de segle XIX començarà a ser important sobretot a Cuba, tot i que també a Puerto Rico i les Filipines, encoratjat pels interessos de les grans potències, que es transformen en moviments independentistes.
- **POLÍTICA METROPOLITANA:** la política espanyola vers les colònies es caracteritza pel seu immobilisme, la negativa a concedir un govern autònom i la corrupció de l'Administració colonial i el marginament del poder de gran part de la població i la repressió militar de la dissidència, amb el manteniment d'unes estructures administratives a la colònia totalment desfasades.
- **ELS INTERESSOS POLÍTICS I SOBRETOT ECONÒMICS DELS EEUU (especialment a Cuba):** La posició estratègica de l'illa, clau pel control del Carib i per la futura obertura del Canal de Panamà (en construcció), juntament amb els interessos econòmics americans a l'illa (l'economia de Cuba depèn de la producció de sucre i les companyies que el produeixen són de capital americà, a part és un mercat molt important per les manufactures de les indústries americanes) faran que EEUU comenci a intervenir a la política de l'illa, fomentant el nacionalisme amb propaganda i pressions polítiques, donant refugi als independentistes cubans al seu territori i enviant armes de forma clandestina als rebels de l'illa, així com intentant la seva compra directament a Espanya (es van oferir 120 milions\$).

EL DESENVOLUPAMENT DEL CONFLICTE

- **FEBRER DE 1898:** sota el pretext de protegir els ciutadans nord-americans de l'illa de Cuba, el govern dels EEUU envia al cuirassat Maine a Cuba i fondeja al port de l'Havana, sense haver informat prèviament a les autoritats de l'illa i sense el seu permís. Mentrestant ordenen a la flota de l'Atlàntic nord que es centri a Florida, molt a prop de Cuba.
- **15 DE FEBRER:** Mentre l'oficialitat del Maine es troba a terra es produeix una explosió a la proa del vaixell, enfonsant-lo en poc temps, moren 266 mariners de 392. EEUU acusa al govern espanyol d'estar

darrera del que qualifica com atac, indicant que el vaixell ha estat enfonsat a causa d'una mina espanyola. El govern espanyol nega els fets i arriba a proposar una comissió d'investigació conjunta, però els EEUU es neguen, mentre s'inicia una agressiva campanya mediàtica contra Espanya als diaris nord-americans (Pulitzer). La comissió espanyola després d'investigar els fets conclou que la causa de l'explosió ha estat interna (les proves així ho apunten, no hi ha cap indicatiu d'una explosió externa; no hi ha peixos morts, no es produeix la típica columna d'aigua que es produeix amb les explosions de mines, les característiques de la detonació,...) mentre que EEUU dictamina que ha estat una causa externa i acusa a Espanya d'haver col·locat una mina. El govern americà envia un ultimàtum al govern espanyol exigint la retirada espanyola de l'illa. El govern espanyol, malgrat ser conscient de la inferioritat militar espanyola, es nega a acceptar l'ultimàtum i amenaça amb la guerra.

- **25 D'ABRIL: DECLARACIÓ DE GUERRA DELS EEUU A ESPANYA:** A l'iniciar-se el conflicte, els partits dinàstics es mostren partidaris del conflicte, fomentant un ambient de patriotisme exultant, del qual es van contagiar també alguns partits republicans (tret dels federals que s'oposaven a la guerra). Les classes benestants així com les principals entitats econòmiques catalanes van donar suport incondicional al govern i es van mostrar favorables a la guerra. Per contra, els partits obrers i els partits nacionalistes es mostraven contraris a la mateixa, per motius d'aspiracions polítiques d'autogovern els nacionalistes, o perquè eren les classes populars les que patien les conseqüències de la guerra els partits obrers. Des del govern es prometia una victòria contra els EEUU que era una antiga colònia del Regne Unit mentre que Espanya era una nació europea i, per tant, segons la ideologia de l'època, superiors a la resta del món, i un país que encara entre la població es mantenia la ideologia de pertinença a un imperi, a un estat fort i important. El govern va decidir dividir la flota en dues parts i concentrar-la a Cuba i Filipines. La flota destinada a les Filipines es trobava en un mal estat de manteniment, amb tres dels principals vaixells en procés de reparació.
- **1 DE MAIG: BATALLA DE CAVITE (FILIPINES):** La flota espanyola del Pacífic és enfonsada per la flota americana (menys poder de foc, mal aprovisionada, manca de manteniment, més antiquada que l'americana i mal comandada).
- **22 DE JUNY: DESEMBARCAMENT AMERICÀ A CUBA**
- **1 DE JULIOL: BATALLA DE LAS LOMAS DE SAN JUAN:** Les tropes espanyoles intenten frenar l'avanç americà sobre Santiago. Fortificats a les colines de San Juan, prop de Santiago, s'enfronten a les tropes de desembarcament americanes. La guarnició espanyola està formada per uns 521 soldats, amb poca munició i artilleria, i les tropes americanes per entre 15 i 20.000 soldats. Durant un dia aconsegueixen aturar l'avanç causant un bon nombre de baixes americanes per prendre una posició sense gaire valor militar, hi ha 8 soldats que aconsegueixen escapar.
- **3 DE JULIOL: BATALLA NAVAL DE SANTIAGO:** Enfonsament de la flota espanyola de l'atlàntic, mala gestió de l'almirall Cervera, que fa sortir els vaixells del port d'un en un i amb el mateix rumb. Els vaixells de la flota americana esperen fora del port i van disparant segons surten, cap pèrdua pels USA.
- **25 DE JULIOL: DESEMBARCAMENT A PUERTO RICO**
- **14 D'AGOST: CAIGUDA DE MANILA, OCUPACIÓ DE LES FILIPINES:** S'obren les negociacions amb els EEUU sota la mediació de França.
- **10 DE DESEMBRE: TRACTAT DE PARÍS, RENDICIÓ D'ESPANYA**

El TRACTAT DE PAU entre Espanya i els EEUU estipulava:

- La independència de Cuba amb una ocupació temporal per les forces americanes (que es convertiria en permanent).

- Les Filipines, Puerto Rico i les Illes de Guam i Wake passen als Estats Units.
- Les úniques colònies d'ultramar que li queden a Espanya són les illes Carolines, les Illes Palau i les Illes Marianes, que seran venudes el 1899 a Alemanya per 25 milions de pessetes.

LES CONSEQÜÈNCIES DEL CONFLICTE

Malgrat l'envergadura de la crisi del 98 i del seu significat simbòlic, les repercussions immediates van ser menors del que s'esperava, essent més important l'impacte polític i moral que no pas l'econòmic.

Malgrat la pèrdua del comerç amb les colònies, especialment amb Cuba, l'impacte econòmic serà menor a l'esperat i la crisi econòmica posterior serà molt limitada. Ràpidament es produirà una adaptació a les noves condicions i la repatriació de capitals des de les colònies per part dels grans terratinents, industrials i comerciants juntament amb els ingressos produïts per la venda de la resta de les colònies al Pacífic a Alemanya, suposaran un fort increment dels ingressos de l'estat que permetran sanejar l'economia i la hisenda. Cal destacar que aquests capitals s'inverteixen en l'economia peninsular, afavorint un limitat desenvolupament.

Malgrat que no es va produir una gran crisi política, de fet el sistema va continuar funcionant, assegurant la continuïtat del torn dinàstic, sí que es van anar desenvolupant corrents molt crítics amb el sistema com el regeneracionisme i la generació de 1898 (grup de literats i pensadors que van analitzar els problemes de l'estat amb un sentit crític i un to molt pessimista). Al setembre de 1898 el general Camilo Polavieja va fer un manifest en el que afirmava la necessitat de dur a terme una regeneració política de l'estat, proposant una sèrie de reformes de l'administració pública i una certa descentralització administrativa. La proposta va ser ben rebuda per alguns sectors polítics i socials (com la burgesia catalana) i per un sector dels intel·lectuals formats a la *Intitución Libre de Enseñanza*, una institució creada al 1876 per diversos catedràtics universitaris que havien abandonat la universitat davant la manca de llibertat de càtedra, que consideraven que la societat estava excessivament influïda per la doctrina catòlica i que això frenava la modernització de la cultura i la ciència i que era necessari regenerar la vida política i social del país. Aquest corrent agafaria el nom de regeneracionisme.

El principal representant d'aquest corrent va ser Joaquín Costa, jurista i professor de la *Institución Libre*, que criticava el domini dels cacics del medi rural, la corrupció electoral i la tergiversació del sistema parlamentari. Considerava necessari millorar la situació al camp i elevar el nivell educatiu i cultural del país, introduint canvis a la política espanyola per tal d'aconseguir aquesta fi. El fracàs de l'aplicació de les mesures regeneracionistes es convertirà en una de les causes de la crisi de La Restauració.

El desastre del 98 va significar la fi del sistema de La Restauració tal com l'havia previst i dissenyat Cánovas del Castillo i el sorgiment d'una nova generació de polítics i intel·lectuals.

El desastre va suposar el desprestigi del règim, per haver donat suport a un conflicte que veien clar que no guanyarien, i un cop moral molt fort per a la població, que encara creia en el passat gloriós i el mite de l'imperi espanyol. Això va comportar l'extensió entre la població d'un sentiment de desencís i frustració al constatar la situació real del país, sobretot en comparació amb les gran nacions europees que estaven en plena fase d'expansió i de construcció dels grans imperis colonials.

D'altra banda, la crisi del 1898 va suposar un increment del suport als nacionalismes, a causa del seu posicionament en contra del conflicte, així com també un increment de l'oposició per part del moviment obrer i un sentiment de ressentiment de l'exèrcit contra el poder polític, ja que es va veure compromès per la gestió errònia dels polítics, donant lloc a un tancament de files entre els militars.

Per finalitzar, destacar també que com a conseqüència de la pèrdua de les colònies, la política exterior espanyola passarà de centrar-se en Amèrica a centrar-se a Àfrica, sobretot a l'àrea del Marroc, un fet que tindrà conseqüències futures.